

ՀԱՆՐԻ ՏԸ ԿՐՈՒ

Ե Ի

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ԱՐՀԱԽԻՐՔԸ

Քանի մը ամիս առաջ, Մարտէյլի մէջ, ուր կ'ապրէր վերջին տարիներս, վախճանեցաւ պեւթ մեծ նկարիչը՝ Հանրի տը Կրու:

Հանճարեղ արուեստագէտ մըն էր ան, որ արտադրած է ստուար, հզօր, ինքնաւիպ ու ալլապան գործ մը (իւղանկար, փասթել, գծագրութիւն, փորագրութիւն, արձան) եւ որ սակայն կենդանութեանը միջոցին քիչերէն հասկցուած է իր բոլոր արժէքով: Օրթով Միւրպօ, որ ուրիշ մեծ պեւթ ստեղծագործի մը՝ քերթողաշունչ խորախորհուրդ թատերագիր Մեթերլինքի՝ տաղանդին պերճախօս փողարն եղաւ իր մէկ նշանաւոր յօդուածով, տը Կրուին ալ յայտնագործողն հանդիսացաւ անոր նախասկիծ Քրիստօր Հոյակապ նկարին նուիրուած էջով մը: Բայց մինչ Մեթերլինք, այդ խրախուսիչ ժեսթէն օգտուելով բարոյական ու նիւթական մեծագոյն յաջողութեանց կըցաւ համնիլ, տը Կրու, մանկական նկարագիր, տերվիշ մարդ, գործերը վարելու անկարող, իր արուեստի երազին արբեցութեան մէջ մշտապէս ընկըմած, պոնեմի կեանք մը ապրեցաւ, յաճախ նիւթական նեղութեանց ենթարկուած: Մահը եկեր է, — շատ կանուխ, քանի որ վաթսուներկու տարեկան էր դեռ ու իր տաղանդին եւ ուժերուն լրութեանը մէջ — զինք զգեստնել ճիշդ այն միջոցին երբ գնահատող նկարավաճառ տան մը հետ համաձայնութեամբ մը՝ մշտական ո-

րոշ ամսական մը ապահոված էր ինքզինքին եւ երբ Մարտէյլի քաղաքապետութեանէն սկսած էր կարեւոր ապսպրանքներ ստանալ:

Քիչ օր առաջ Խ'Ալինեան նկարավաճառատունը (83, Rue de la Boétie) տը Կրուի գործերու ցուցահանդէս մը սարքած էր, որ ունեցաւ աւելի մեծ յաջողութիւն քան ինչ որ ունեցած էին ողջ եղած ատեւոր իր իսկ կազմակերպած ցուցահանդէսները: Հոն հաւաքած էին 566 գործեր, եւ այդ ստուար ու հզօր հաւաքածուն մէջէն՝ հանգուցեալ նկարիչը կը կանգնէր իր արտակարգ արուեստագէտի ամբողջ մեծութեամբ որ վերջապէս տեսանելի կը դառնար ամենուն:

Ծանօթ քննադատ Արսէն Ալեքսանտր, ցուցակի յառաջաբանին մէջ, կ'ըսէր.

«Տ'Ալինեան նոր կալըրին կը բացուի մեծ ու յուզիչ ցուցադրութեամբ մը արուեստի, որ միանգամայն սկզբնաւորութիւնը պիտի ըլլայ փառաւորման մը զօր շատ երկար ատեն զլացան մէկու մը որ հզօրագոյն երեւակայոտ արուեստագէտներէն էր որոնք մարդոց, հերմաներու եւ աստուածներու պատկերացումով տեսլաւոր (visionnaire) հոգիի մը սրտագեղումները, տարփանքները, անձկութիւնները, ատելութիւններն ու յոյսերն արտայայտած ըլլան:

«Մեր խօսքը Հանրի տը Կրուի մասին

ՀԱՅՈՐ ՏԷ ԿՐՈՒ. — Հայ տարագրիչի մ. կարմուռի

է, որ այս տարի մեռաւ, վաղաժամօրէն՝ քանի որ վաթսուներկու տարեկան էր եւ դեռ լիովին տէր իր հանճարին եւ արտայայտման միջոցներուն, բայց որ գէթ կը թողու անսահման գործ մը, մասամբ աշխարհիս ամէն կողմը ցրուած, այլ եւ մասամբ համախմբուած աշխատեղ, բաւական բազմաթիւ ու գեղաշուք որպէս զի կարելի ըլլայ ասոր միջոցով վաղաժամ մը կազմել հանգուցելոյն կանգնած յուշարձանին խորութեանն ու վեհափառութեանը, ինչպէս եւ անոր արժանաւայել գնահատման յապագումին վրայ:

«... Նկարչական ստեղծագործումն է ամբողջ աշխարհի մը որ երեւակայուած է գոյներու, ձեւերու եւ ժէսթերու այլադանութեան մէջ, բայց որ կը համապատասխանէ բովանդակ մարդկութիւնը յուզող զգացմանց իրականութեան: Իսկ որ մեծ սուսմանը, ուժը, խեղալը, կամ ձակատագրականութիւնը ներկայացնող բոլոր անձնաւորութիւնները այդ հրաշքոտ երեւակայութիւնը ներշնչած են եւ ցնորատեութիւն յառաջ բերող էջերու մէջ թարգմանուած են:

«... Հանրի տը կրուի տեղը գալըցներէն գուրս է. ախքան հեռու է նորաձեւութիւններէն որ արդիականութեան մէջ կը ձգտին դէպի ինչ որ կայ ամենէն աւելի վաղանցուի, որքան աւանդութիւններէն որ անցեալին վրայ յենուլ կը յաւակնին՝ զայն անսպասելով: Ինքզինքնիս պիտի գատապարտէինք այդ մարդը չհասկնալու, եթէ այս երկու նախապաշարութիւններէն կամ սովորութիւններէն մէկուն կառչէինք, և եթէ չուզէինք տեսնել թէ ան ամէն ինչ ինք իրմէ քաղած է, իր քերթողական արտակարգ հրաշալի զգացողութենէն, ամէն ինչ, իր յղացումը ինչպէս իր բարբառը:

«Ան կը մեկնի մեծ գէպէ մը, մեծ քերթուածէ մը, կամ մեծ բանաստեղծէ մը, եւ անմիջապէս որ անոնք իրեն երեւցած են եւ իր մտքին տիրած, կը խուժէ իր կտաւին վրայ՝ ինչպէս որսի մը, գայն կը շերտաւորէ, կը ցալաքաւորէ, կը ձաղ-

կէ գունաւոր գծերով, ծաւալումներով, ճմլումներով, որոնց խառնաշփոթութենէն կը յառնեն լոյսը կամ խաւարը, կոխներն ու շեփուումները, պայծառ կամ անձկագին պատկերները մեծ բանաստեղծներու, մեծ արուեստագէտներու, մեծ պետերու կամ մեծ մարտիրոսներու:

«Հանրի տը կրու հրահալ լավայով կը նկարէ, իր ստեղծելու եւ յարասելու եղանակը հրաբխային է:

«Ան իր սկզբնաւորութիւնն ըրաւ բոլոր ազատ ու հրավառ մտքերուն ուշագրութիւնը գրաւելով իր «Նախատակած Քրիստոսը» համբաւաւոր նկարով որուն համար ոմանք զինքը մեծ նկարիչ մը հռչակեցին, իսկ երկչառները զինքն իր կարգին նախատակած ըրին:

«Չպիտի խօսիմ աշօր վիճակախիսութեանցը վրայ իր կեանքին որ շարունակաւ կան յաջորդութիւն մը եղաւ պայքարներու, պայքարներ որ կը շուարեցնէին անոնք որ չէին կրնար վաղաժամ կազմել ախ պայմաններուն վրայ ուր մարդ մը կրնայ թէ՛ ինքզինքը կանգուն պահել եւ թէ՛ արտադրել: Արտադրել մանաւանդ: Թող գէթ միայն չափեն թէ ինչքան նիւթեր ան ձեռք առած եւ արտայայտած է որոշ «սիքլ»երով, որոնց իւրաքանչիւրը մէկէ աւելի ընաբան (thème) եւ բազմաթիւ փոփոխակներ կը պարունակէին: Ահա Աստուծային կատակերգութիւնը, ուր, Տանթէի եւ Վիրգիլի նուիրագործուած տիպարները ոգելով հանդերձ, անոնց կուտայ իր սեփական ստրտուին անձնական շեշտը: Յետոյ Վալնէրի «Թեթրալոօփ»ն է եւ Սիկ-Քրիտի ահաբեկիչ սխրագործութիւնները: Յետոյ, գերազանց զիւցազներգութիւնն է, պատմութիւնը «Ճակատագրի Մարդուն», ինչպէս Պէրնըրա Շօ կ'անուանէ Նափօլէսը: Իբր միջնարարներ (intermèdes) անթիւ մարդկային միջադէպեր, հալածանքներ կամ մեծարանքներ: Պեթովէնը, Վալնէրը, Պոպէսը, Վերլէնը, Թօլսթօյը, Քլօտ Տըպիւսին ներկայացնող իր կենդանագիրները բարոյական ճշմարտութեան, խոկման կամ

ՀԱՅԿԻ ՏԸ ԿՐՈՒ. — Յիգիկ կարգում չար

մարդկային ու գերմարդկային անվեհերությունների նկարագիր մը ունին: ... Պատերազմը եկաւ, ու ան յառաջ բերաւ իր գործին մեծագոյն սարսուռներէն մին: Հոն կը տեսնուէին այդ շրջանէն ներշնչուած իր մեծ տէրէն մէկ քանին...»:

Յուցադրուած գործերուն մէջ կային վեց հատ, որ Հայոց համար մասնաւորապէս շահեկան են ու խանկարէին: Ասանք մաս կը կազմեն մեծ պատերազմի արհաւիրքներուն նուիրուած իր հոյակապ շարքին եւ անոր հայկական բաժինն են: Պատերազմի միջոցին, ալ կրուին հետ, որ իմ դրացիս էր, մտերմական բարեկամութեամբ մը կապուեցայ. ու տեսնելով պատերազմէն ներշնչուած իր գործերը զոր մտադիր էր քիչ յետոյ ցուցադրել, խնդրեցի իրմէ հայկական տարագրութեանց սարսուռներէն ալ քանի մը էջ արտայայտել իր սքանչելի վրձնով. տուի իրեն այդ ահաւոր գէպերուն վերաբերեալ տաքիւմաններ, եւ ալ կրու հայ ողբերգութեան ամենէն քրտմանելի այդ շրջանէն ներշնչուելով արտադրեց խումբ մը գործեր որ իր ամենէն գեղեցիկներէն եւ ուժեղներէն են: Ասանք երեւան այն մեծ ցուցահանդէսին մէջ զոր ան կազմակերպեց պատերազմին վերջերը, դժբաղդաբար՝ ո եւ է Հայ արուեստասէր չգնահատեալ որ անոնց արժէքը գնահատելով անոնցմէ գէթ մէկ երկուքը գնէր:

Այս անգամ, օտարներ, զգալով անոնց մուլ գեղեցկութիւնը եւ գեղարուեստական բարձր արժէքը, փութացեր էին գնել անոնցմէ մէկ քանին: Հանգուցեալ նկարիչը այդ գործերուն ներքեւ ո եւ է տիտղոս գրած չրլլալով, ցուցահանդէսը կազմակերպողները առանց տիտղոսի զանոնք ցուցադրած էին (ինչպէս արդէն իր շատ մը ուրիշ գործերն ալ, ներշնչման մշտափառ տենդին մէջ արտագրուած ու անկիւն մը ձգուած՝ առանց նիւթը ճշգրտ ո եւ է վերտառութեան) : Ես պարտք համարեցայ այդ վեց նկարներուն տիտղոսը տալ վաճառատան տիրոջ, որ խոստացաւ զանոնք այդ տիտղոսներով նշանակել այն շքեղ

հրատարակութեան մէջ որ պիտի երեւայ մօտիկ ապագային եւ որ պիտի պարտահալէ վերաբառաւորութիւնը ալ կրուի կարեւորագոյն գործերուն, իրեն նուիրուած ընդարձակ ուսումնասիրութեամբ մը: Այդ վեց գործերը, որոնց՝ տ'Ալինեան տան արտօնութեամբ՝ երեքին վերաբառաւորութիւնը կը հրատարակեմ «Անահիտ» ի ներկայ թիւին մէջ(1), կը ներկայացնեն Ա. Տարագիրներու կարաւանը, մերկացուած կլինելով որ հրափառ արեւուն ներքեւ կը քաղեն՝ ոստիկաններու մտրակին տակ. Բ. Քիւրտ դատարանը, քիւրտ ցեղապետներ որ իրենց մարդոցմով շրջապատուած՝ կը պատրաստուին «դատել» իրենց ձեռքն ինկած Հայեր. Գ. Յիցի մը կապուած Հայ մը, որ երկար տաժանելի հոգեվարքէ մը յետոյ մեռած է արդէն, եւ կը տեսնուի անկենդան գլուխը վար կախուած՝ հրդեհուած գիւղերու խորքի մը վրայ. Դ. Հայ կին մը որ իր զաւակներուն հետ կը փախչի հրոյ ճարակ եղած իր գիւղէն. Ե. Շքեղ գեղեցկութեամբ Հայ աղջիկ մը, աղծուած, յետոյ դաշուհաճար սպաննուած եւ որ գեռ նոր անշնչացած իր մարմնոյն ամբողջ պերճութեանը մէջ փռուած է գետինը (նկարին մէջ մէկ ծիծին տակ վէրքին կարմիրը կը տեսնուի եւ զոր լուսանկարը չի տար). Զ. Երեք որբուհներ անապատներուն մէջ մինակ մնացած: Այս պատկերներուն լուսանկարը կը պարտիմ Phébus գեղարուեստական լուսանկարչատան վարիչ Պ. Յակոբ Սեմէրճեանի ազնիւ աշխատակցութեան:

Այդ նկարներէն ոմանք օր մը եւրոպական մուսէններու մէջ պիտի երթան իրենց տեղը դրուել, եւ այն պիտի ըլլան Հայ մարտիրոսութեան համար ինչ որ Տըլաքրուայի նշանաւոր նկարները եղան առանձնով յոյն մարտիրոսութեան համար: Երանի՜ թէ գէթ Հայ արուեստասէր մը անոնցմէ մին գնէր ու նուիրէր երեւանի թանգարանին:

Ա. Զ.

(1) Միւս երեքին վերաբառաւորութիւնը պիտի երեւայ «Անահիտ» յաջորդ թիւին մէջ:

ՀԱՅՏԻՒՆ ՏԷ ԿՐՈՒՔ. — Հայ ազգի անկասկածի մեջ

